

Devecseri

*Csak olvasok és hallgatok
nem szólok, mert hiába.
Úgy vélem, egyszer bejutok
az Isten udvarába.*

Néhány héttel ezelőtt ismét illő figyelem nélkül, csaknem észrevétlen múlt el irodalmunk egyik napja. Akkor lett volna Devecseri Gábor hetvenöt éves. Már huszonegy éve halott. Ha élne „sötétlő barna, majdnem fekete” haja — ahogy egyik versében rajzolta magát — bizonyára már „dús fehérén” omlana homlokára, s a fiatal nemzedékek Gabi bácsinak szólítanák, amin jól mulatna és derűsen kikérné magának. Akik ismertük, nem feledjük „sugaras mosolyát” és lenyűgöző kedvességét. S akik személyesen már nem ismerték de olvasták, azok nem feledik verseit és fordításait, esszéit és emlékezéseit, nem feledik impozáns, széleskörű, nagy munkásságát, nem feledik, mennyi mindennel gazdagította modern irodalmunkat.

„Mikor még itt éltünk mindahányan, / a világ világ volt, nemcsak álom” — írta. A Nyugat harmadik nemzedékéhez tartozott, s bár legtöbbször néhány évvel fiatalabb volt, abban a harmincas években felröpülő költőrajban kezdte pályáját, amelyben Radnóti, Weöres, Jékely, Rónay, Vas, Szemlér, Szabédi, Zelk, Képes, Kálnoky, Hajnal Anna indult. Mind meghaltak már, hírmondóban maradt csak közülük néhány: Takáts Gyula, Csorba Győző, Kiss Tamás. Ez a nemzedék mentette át nehéz időkben a Nyugat vívmányait és étoszát, ez a nemzedék tudta mindmáig legkiegyensúlyozottan egybefoglalni az újat teremtés lázát és a hagyományörzés nemes fegyelmét.

Devecseri az antikvitás és a modernség között feszítette ki költészetének ívét, Hellász opálfénye és a modern expresszivitás alakította verseit. Szélesebb körben inkább fordítóként ismerik: ahogy Arany magyarrá varázsolta Shakespeare-t, ahogy Babits megmagyarította Dantét, ő úgy tet-

te magyar költővé Homéroszt. Nem csoda, hogy amint telik-múlik az idő, fordítói munkássága elhomályosítani látszik önálló versvilágát. Pedig a hozzáértő olvasók jól ismerik verseinek becses értékeit. Rímelésében, dallamában, verseinek zenéjében Kosztolányi örökségét folytatta, s hitt a derűs játék lélekiemelő erejében. De ismerte és alkalmazta a kemény szó kritikai erejét is. Utolsó, már pályazáró nagy műve a *Bikasírató* századunk sötét tragédiája, az erőszak uralma ellen szólalt fel drámai erővel, s a kiszolgáltatottak és megnyomortítottak mellett tett hitet. Ma nem kevésbé időszerű, mint amikor írta.

Kenyeres Zoltán

Vivaldi a Vigadóban

A Concerto Armonico nem ifjúsági zenekar többé. Nem mintha tagjai nem lennének még mindig fiatalok, és remélem lelkesek is, csak éppen ennyi hangverseny, ennyi hanglezefeltétel után és előtt már nem szükséges, és talán nem is szabad figyelembe venni a hangszerjátékosok korát, gyakoroltságát, érettségét. Teljesítményüket épp úgy kell figyelni és értékelni, mint bármely más régi hangszereken játszó kamarazenekarét. És február 1-jei koncertjük alapján a Concerto Armonico nagyon rossz zenekar. Hogy hangszínük nem éppen kellemes, ahhoz nyilván hozzájárul, hogy hangszereik sem elsőrangúak, de nemcsak erről van szó. Azt például már az előadóművészet teljes csődjének tartom, hogy a közönség egy számára ismeretlen Vivaldi concerto harmadik tétele után ne jöjjön rá, hogy a műnek vége van, és türelmesen köhécseelve üldögéljen tovább. Hasonlóan megdöbbentett a D-dúr gordonkaversenyben Máté Balázs egészen valószínűtlen mennyiségű hibát elkövető játéka, amit hasztalan próbált leplezni az egyre gyorsuló tempóval. A számára túlzottan bizonyult tempó a szólistánál csupán azzal az eredménnyel járt, hogy játékka teljesen kiürült, lélektelelné vált, igazi,

klasszikus fűrészelés. Az együttes csapnivaló játékát csak Zádori Máriának sikerült némileg feledtetni, aki az elhangzott két motettát nagyon biztosan, a tőle megszokott színvonalon adta elő, mentve, ami még egyáltalán menthető maradt.

Fáy Miklós

Halász Péter: A kínai

A New York-i Sqaiból Halász Péter vezetésével kivált Love Theater első produkciója 1985-ben a *Life and Death in New York City* (Élet és halál New Yorkban) című, nagy port fölvert előadásorozat volt. A Love Theater tízegynéhány fős csoportja nem kevesebbre vállalkozott, mint arra, hogy New York-i napilapokban napvilágot látott cikkeket vigyen színpadra, megjelenésük után huszonnégy(!) órával. A kiválasztott cikkből sebtiben egy vázlatos szöveggönyvet írtak, délelőtt elpróbálták a rögzített részeket, este pedig a színészek improvizációs készségére hagyatkozva előadták a történetet. Így született *A kínai* című előadás is. (Nem tudom melyik volt előbb — nyilatkozta Halász —, az újságcikk alapján támadt az ötletem, vagy már egy ideje gondolkodtam azon, hogy hogyan csempészhetnék be Bartók *Csodálatos mandarinját* egy darabba.)

A sikeres sorozat aztán megfelelő támogatás híján elhalt, A kínai azonban önálló darabbá terebélyesedve megmaradt. Tovább játszották New Yorkban, s most játsszák Budapesten is, a Kamrában, ahol a hazalátogató Halász Péter a Katona József Színház színészeivel rendezte meg. A színházi kifejezésmód új és új útjait rendületlenül kutató, a társművészetek határait bátran összemosó, a kiüresedett konvenciókat szabadon kicsúfoló Halász e darabjában, akárcsak néhány megelőzőben, fölírja az írás-rendezés-eljátszás folyamatának klasszikus szabályait, s inkább az élés-elgondolás-színházélés folyamatára épít. Mi több, e három már-már egymásra vetődik, vagyis az élés — egy magyar rendező New Yorkban megpróbálja színre vinni *A csodálatos mandarint* — egyidejűleg maga az elgondolás is — a ren-

dező a szemünk előtt éli meg, hogy mi fog a majdani darabba kerülni —, s ahogy mindez előttünk lejátszódik, az már „színházélés”, vagyis az előadás maga.

A színpad előtt vörös bársonyfüggöny, amely mögött egy opera festett papírmásé nézőtere látszik, egyedül a színpad — egy jókora tévéképernyő nagyságú nyílás — igazi, ahol a történet játszódik. Képkivágásokat látunk, hús-vér színészek részleteit, deréktól lefelé, deréktól fölfelé, esetleg még hosszában is kettévágva. A többiit hozzáképezjük. Az események szerkesztése — korántsem csupán a vetített mozgóképes háttér miatt — filmszerű. Kiagyásos és szaggatott, izgatón ezoterikus. A történet átveszi Bartók zenéjének lüktetését, a lüktetés érzékiségét. A darab maga mégsem az érzékiségre épít, az inkább csak eszköz, eszköz a Kínai Népköztársaságból Amerikába érkezett kínai embererdőben érzett magányosságának, jóindulattal véghezvitt megaláztatásainak és a benne rejlő végtelen emberi szabadságnak a kifejezésére. Olyan szabadság ez, amely életre született és a halálba visz.

Kállai Katalin

Gyökössy Endre: Életápolás

Olyan időkben élünk, amikor egyre több lesz a munkanélküli, a hajléktalan, a menekült, sőt hovatovább a komolyan éhező is. Krisztus híveinek segíteni kell rajtuk, mint azt az irgalmas szamaritánus tette. Hogyan tegyék ezt?

1. Gyakorolják a karitáoszt. Gyönyörű példát mutat erre Kozma Imre.

2. Mivel egyre több lesz a sérült lélek, gyakorolják a lélekgyógyítást is, természetesen a megfelelő szakértelemmel. Erre Dr. Gyökössy Endre mutat szép, követendő példát. Lelkészi, lélekorvosi tapasztalatát számos könyvében ismertette. Legnépszerűbb ezek közül a *Magunkról magunknak*, amely már 60.000 példányban jelent meg. Legutolsó könyve az *Életápolás* című pedig mintha a *Magunkról magunknak* kiegészítése lenne: további fontos lélektani példákkal szolgál. Itt van mindjárt a XX. század rákfenéje: az *agresszió*. A leg-

több állat nem öli meg saját fajtáját még szerelmi vetélkedés esetén sem. A „homo sapiens” viszont gátlás nélkül pusztítja embertársait. Hogyan lehet ezt a gyilkos ösztönt ártalmatlanná tenni önmagunkban, illetve transzformálni, szocializálni? Az agresszió robbanhat kifelé és befelé. Ha kifelé robban, árt embertársainknak, ha befelé, az saját magunknak, egészen az öngyilkosságig. Az agresszió nem izolálható: az erőszak erőszakot szül. Megszelídíteni sokféle pótcselekvéssel lehet (például kiáltozással, mint a zsoltáriró teszi). De az igazi megoldást az ellentétek harmonizálása hozza. Ehhez nyújt segítséget a Megváltó Jézus.

Freud vette észre, hogy az erős nemi készletést át lehet lényegíteni magasabb rendű tevékenységre. Például művészi alkotásra, jótékonykodásra, sportra, tudományra. Ez a *szublimáció*. Nyilván más természetű alantas vágyaink is szublimálhatóak: hatalomvágy, birtoklásvágy, hiúság, kapzsiság. Gyönyörű példa a szublimációra Avilai Teréz és Keresztes Szent János misztikus költészete: gyengéd érzelmeiket az Énekek éneke sugallatára a Jézussal való misztikus egyesülésben élték át.

Külön fejezet foglalkozik a serdülőkorúak lázadásával. A fiatal lény ekkor befelé fordul — saját lelkét próbálja felfedezni, kínzó és veszedelmes ellentmondások között hánykolódik. Mit tehet ilyenkor a szülő? Semmiképpen ne akadályozza a serdülő önállósulás-igényét, a legjobb, ha úgy viselkedik, mint a tékozló fiú apja: szabadon engedi, de ha első önállósulási kísérlete nem sikerült, szeretettel visszafogadja. Minden külső hatáson túl (legyen az iskola, baráti társaság, galeri) mindenek előtt a családban kialakult atmoszféra határozza meg a fiatalok jellemének kialakulását — a szülőknak ennek megfelelően kell viselkedniük. Semmiképpen sem alakoskodni, hanem megpróbálni elviselni egymást *mégis* alapon: „Jól látom hibáidat, de én *mégis* szeretlek, sőt hibáiddal együtt szeretlek.”

Sajnos, nem tudtam még ízelítőt sem adni e kötet lelki gazdagságából, amit az „öreg bojtár” gyűjtött össze Gazdája, Jézus kincstárából egy életen keresztül. Érdemes többször elolvasni és meditatálni rajta.

Jánosy István

Erdélyi katolikusok

Sokat beszélünk manapság az erdélyi (római és görög) katolikusok helyzetéről, s latolgatjuk, vajon mit hoz számukra a közvetlen jövő. A katolicizmusnak ugyanis Erdélyben nemcsak vallási, hanem magyar nemzeti, sőt összeurópai jelentősége is van, minthogy az erdélyi magyarság nagyjából felelészben római katolikus, és az ő esetében az egyháznak, az egyházközségnek a nemzeti identitás és kultúra megtartásában is igen nagy a szerepe, az erdélyi románok igen tekintélyes része (talán egyharmada) pedig a görög katolikus egyházhöz tartozik, márpedig a románságot a Rómával egyesült görög katolicizmus természetesen jobban kapcsolja össze a nyugati civilizációval, mint a nyugati hagyományokat többnyire nem ismerő vagy elutasító bizánci ortodoxia.

Sok szó esik tehát az erdélyi katolicizmusról, mégis többnyire keveset tudunk róla. Ezt a hiányt kívánja pótolni Virt László *Katolikus kisebbség Erdélyben* című munkája, amely nagyrészt egyéni kutatásokon alapuló ismeretek tükrében mutatja be az erdélyi római és görög katolikusok súlyos történelmi tapasztalatait és jelen törekvéseit. A kép középpontjában Márton Áron gyulafehérvári püspök legenda alakja áll: azé a főpásztoré, akit nyomban a kommunista hatalomátvétel után hamis perben életfogytiglani börtönre ítélt a hatalom, és csak hosszú élete végén kerülhetett ismét kapcsolatba híveivel. Mellette ott sorakoznak a nagyváradi, szatmári és temesvári egyházmegye nem egyszer titokban fölszentelt, börtönviselt vagy éppen a fogságban meghalt főpapjai: Scheffler János, Bogdánffy Szilárd, Pacha Ágoston, Boros Béla és a többiek. Az üldözött erdélyi magyar püspökök sorsáról most kapunk először összegző képet, már ez a kép is mutatja Virt László kutatómunkájának eredményességét.

A fájdalmas múlt után szóba kerülnek a közeli jövő feladatai is. A könyv szerzője több alkalommal is kifejezésre juttatja azt a meggyőződését, hogy az erdélyi római katolikus egyház csakis akkor működhet eredményesen (és töltheti be a maga nemzeti hivatását), ha Gyulafehérvár érsekségi

rangra emelkedik (ez időközben megtörtént), és főhatósági jogot kap a többi erdélyi egyházmegye fölött (ez még a jövő feladata). Ugyancsak el kell érni a román görög katolikus egyház teljes helyreállítását és létre kell hozni a testvéri összhangot a római és a görög katolikus egyházszervezetek között. *(Egyházforum)*

Pomogáts Béla

Protestáns Szemle

Negyvennyolc évi szünet után újra megindult a Protestáns Szemle. Főszerkesztője Szegedy-Maszák Mihály. Az eredetileg 1889-ben alapított és most újjáalakult folyóirat saját múltjának legbecsesebb hagyományait kívánja folytatni: szerkesztői terveit nyitottság és a spirituális élet egységét szolgáló ökumené szelleme vezeti.

Az első szám élén Bogárdi Szabó István a mai magyar protestantizmus lehetséges szerepét keresi, Tőkéczy László pedig a folyóirat 1919-ig tartó első szakaszának történetét ismerteti szakszerű tanulmányban. Szűcs Ferenc a felvilágosodás és a teológia kapcsolatáról ír a hit és az értelem szerepének kiegyensúlyozott átgondolásával. Különösen figyelemre méltó tanulmányának az a része, melyben a legújabb idők posztscientista törekvéseivel, a manapság hirtelen előtörő újmiszticizmusokkal foglalkozik. Velük szemben szögezi le, hogy a mai teológia „ha nevéhez hű akar maradni, akkor Istenről csak úgy beszélhet, ha szembefordul a keresztyén antiintellektualizmus kísértésével, és megmarad a 2000 esztendőes keresztyén tradíció vonalában”. Az első számnál nem kevésbé gazdag tartalmú második számból a Paul Ricoeurról és Martin Buberről szóló tanulmányokat kell kiemelnünk, s Csorba László magyar egyháztörténeti áttekintésére hívjuk fel a figyelmet.

A témák, címek és nevek rangos sokszínűsége mellett a szerkesztői elvek józan gondolatait olvassuk még figyelmes érdeklődéssel: „A magyar protestantizmus sajnálatosan máig magán hordozza annak jeleit, hogy külső kényszerből és rosszul

értelmezett helyzetfelfogásból a római katolikus egyházzal szemben, és nem elsősorban önmagát kiteljesítve alakította ki azonosságtudatát. Történelmünket nem tagadjuk meg és nem felejjük el, ha a magyar művelődés protestáns-katolikus kettősségét ma nem megosztó, hanem a nemzeti kultúrát gazdagító tényként értelmezzük.”

K. Z.

Eszterhás István: Amerikai magyar regény

Eszterhás István, az amerikai magyar irodalom egyik grand old man-je, több regény, kisregény, színdarab szerzője, megírta az amerikai magyarok utolsó századának regényét.

Művéhez három forrásból gyűjtötte a tényanyagot. Áttanulmányozott több monográfiát, életrajzot, minden olyan krónikát, mely kéziratban vagy nyomtatott formában őrzi ennek a száz évnek fontos eseményeit, történéseit, szervezetét, egyesületét. Megismerte az Amerikában volt magyar szépirok munkáit, az ott született népköltészet alkotásait. És nem utolsó sorban történeteket gyűjtött az „öregamerikások”-tól, ahogy magukat nevezik a század első felében kikerkezők. Mindezeket a forrásokat azonban szabadon kezelte. Nem történelmi regényt akart írni, hanem szépirodalmi alkotást: olyant, amelynek lapjain — szavait idézve — „az író üzenete” jut el az olvasóhoz.

A történetet éppen ezért a század elejére, az 1914 előtti időre koncentrált, a bevándorlás „klasszikus” korszakára. Ebben a periódusban az Egyesült Államok még nem a népek kohója, ekkor még mindenki őrzi-őrízheti a maga küldő-szülő nemzetének hagyományait. Az a generáció, amelyik ekkor ért ide, szokásaiban, nyelvében, lelkében ragaszkodott az óhazához: magyar ruhában járt, igazában sohasem tanult meg angolul, ha felizgatták, mint a történetet elmondó Izsely Nácit meg öreg barátját, Lombly Miskát, megnémult, még az a kevés angol szó sem jött a nyelvére: ez a generáció élete alkonyán a bevándorló honfitársak emlékeit gyűjti, ezt akarja

hagyományozni az utókorra az *ókantri* szeretetével együtt. A későbbben érkezők másként viselkedtek. A legfiatalabbak meg nyűgnek érzik valamikori nevüket, szokásrendjüket. Ők a lehető leggyorsabban besimulnak az új világba. Nekik a magyarság, a lengyelség, a ruszinság csak addig érdekes, míg a „*bizniszt vagy a vanderful politikal pradzseket*” segíti.

A Csongrád megyéből, Magyar térsről származó Izsely Ignác, aki 1904-ben, *nájtínóforban*, egy szombat délután érkezett meg a clevelandi tóparti vasúti pályához, 1964-ben idézi fel a századelőt, meg kissé elnagyolva a későbbi éveket, a valamikori Rosenhillnek, Cleveland Rózsadombjának a történetét. A regényben minderr együtt van. Megelevenedik a kivándorlóknak helyet adó vidék, az őket fogadó hagyományrendszer. A lovakhoz értő, majd a bányát is megjáró, végül üzletet nyitott főhős karrierje bizonyára több magyar sorának darabkáit ötvözi. És reprodukálódik az angol-magyar keveréknyelv, melyen a magyarok egymáshoz szóltak, melyen a magyarok kívül senki sem értett igazán.

A szövegből kitetszik: Eszterhás Istvának lehetősége lenne megírni egy másik *Amerikai magyar regényt* is. Egy olyant, melynek középpontjában egyetlen család két generációjának a sorsa állna. Ez a mű egyesíthetné a szépirodalom és a dokumentumirodalom lehetőségeit. Esetleg olyan formán, mint Illyés Gyula műve, a *Puszták népe*.

Ehhez kitűnő kiindulópont lenne a dédmama, Balázsik Pálné Bodnár Zsuzsi érdekesen felvillantott históriája. (A szerző kiadása, Cleveland)

Sípos Lajos

Bibó István: Nietzsche

A tanulmány címe jelen esetben nem a szerző címadási nehézségének lehető leg-egyszerűbb, jobb híján megoldása, hanem nagyon is pontosan ragadja meg a mű tartalmát. Azaz nem egy Nietzsche műveiről szóló általános eszmefuttatást és nem is az életmű egyes problémáinak belső elemzését

tartja kezében az olvasó, hanem egy valóban Nietzsche-ről szóló művet.

Ez első hallásra talán riasztóan hangzik, s ezért sietek leszögezni, hogy nem Nietzsche-életrajzról van szó, s mégcsak nem is pszichológiai „esetleírásról”, annak ellenére sem, hogy az egész tanulmányt erős pszichologizáló hajlam hatja át. S bár a könyv elsősorban valóban Nietzsche személyiségéről szól, ez a megoldás úgy jelenik meg, mint Nietzsche gondolatrendszerének lehető legpontosabb megközelítési módszere. Bibó István ugyanis saját tipológiája alapján Nietzschét jellegzetesen reformer személyiségként határozza meg. A reformert a tudóssal szemben az jellemzi, hogy nem valamely új igazság felfedezése irányítja gondolkodását, hanem saját képére formálja át a valóságot. Megállapításai tehát nem a tiszta megismerésen alapulnak, hanem saját belső világának kivetítésén. Ennek megfelelően a reformert elsősorban nem az értelem, hanem saját akarata vezeti. Ezzel magyarázható, hogy Nietzsche műveiben a bizonyítást egyre inkább háttérbe szorítja az egyoldalú állítás. A reformer tehát — kis egyszerűsítéssel — akkor is magáról beszél, ha valóságot mond. Ezért az ilyen íróval szembeni helyes kritikai eljárás — ahogy azt Bibó explicit módon is megfogalmazza — nem gondolatrendszerének aprólékos belső elemzése, hanem a személyiség középpontba állítása. Ez az eljárás tulajdonképpen nem más, mint annak a műveletnek a megfordítása, amelyet a reformer személyiség végrehajt, miközben saját képére formálja át a valóságot.

A reformer kategóriájából kiindulva Bibó logikusan vezeti le a legismertebb nietzschei vonásokat: a heroizmust, az akarat- és tettközpontságot. (*Hatágú Síp Alapítvány*)

Gintli Tibor

Magnificat

Bach talán legnépszerűbb, legtöbbet hallgatott oratorikus művének meglehetősen zilált előadására került sor január 28-án a Zeneakadémián. Pedig nem kellett volna

az estnek szükségszerűen ennyire haloványoknak lennie, mikor a szólisták többekévé szépen énekeltek (hogy pontosabbak legyünk, a hölgyek, Kertesi Ingrid és Lukin Márta többé, az urak, Marosvári Péter és Clementis Tamás kevésbé), az Állami Hangversenyzenekar öregesen, picit unottan, de még elfogadhatóan játszott. Am az Antal Mátyás karigazgatta Magyar Állami Énekkar ezúttal már alig-alig tudott az elviselhetőség határain innen maradni. Állandó súlyos ritmikai problémákkal küszködtek, a tenorszólam következetesen fél ütemmel előbb lépett be a többiekénél, és valamennyien éktelenül hamisak voltak.

Egyetlen ember akadt az egész teremben, aki elégedettnek látszott ezzel a teljesítménnyel, és ez elég meglepő módon a karmester, Jancsovics Antal volt. Kedélyesen mosolyogva, bal kezét a rekeszizmán nyugtatva, a jobbal tempósan ütemezve nézte az előadást a karmesteri pulpitusról. Kár, hogy nem sikerült osztoznunk a kitűnő hangulatában.

Fáy Miklós

Határ Győző: Intra muros

A fiú tíz-tizenkét éves korában már elég erősnek érzi magát ahhoz, hogy bebizonyítsa, férfi ő is, meg tud vívni apjával. Persze mindez csak játék, de komolyan kell venni. Az apró ember megfeszíti vékony izmait, s elhatározza, először apja gyengébb karját, aztán az erősebbet győzi le, s végül maga alá gyűri egész testét.

Az apa kezdetben nevetve, könnyedén veri vissza a támadást, és évődve noszogtja a fiát nagyobb erő kifejtésre. Évek múlva azután megütközve érzi tagjaiban, hogy fia már fájdalmat is képes okozni. Ez a hosszan tartó roham, melyet a fölcseperedő ember önismeretéért, önértékeléséért folytat, később áttevődik szellemi síkra, ahol már semmi sem olyan egyértelmű, mint az izmok világában. Esztendők múlnak el, mire a fiú úgy hiheti, egyenrangúvá vált apjával, aki közben megöregedett, akitől váratlan eszmefordulatok már nem várhatók, s aki mégis — be kell látnunk — legyőzhetetlen.

De akkor már a fiú is annyi idős, mint az a férfi volt, akivel tizenkét éves korában nagy bátran először szembe mert szállni. Azóta megtanult egy s mást, „megáll a saját lábán”, de megadóan tudomásul kell vennie, hogy apjával szemben megmarad ama régi kisfiúnak.

Apa és fia: Határ Győző — Geoffry Határ, junior. (*Pannonia*)

Schein Gábor

Emigráció Kultúra és Közösség

A közép- és kelet-európai szellemiség és kultúra története részben a közép-európai emigráció történetével azonos. A lengyeleknek, a cseheknek és nekünk, magyaroknak mindig voltak kiváló száműzötteink: régebben egy Mickiewicz, egy Teleki László, újabban egy Czeslaw Milosz, egy Milan Kundera, egy Márai. Valóságos állami függetlenség híján az értelmiség mindig bizonyos munkamegosztásra kényszerült, s az elvégzendő feladatok tetemes részét mindig az elüldözötteknek s az önkéntes száműzötteknek kellett vállalniok. Az emigráció hatalmas szellemi teljesítmények műhelye lett, és nem egyszer ez a műhely tette lehetővé, hogy egy-egy közép-európai kultúra az elnyomatás éveiben is megőrizhesse igazi arculatát.

Az emigrációnak ez a küldetése kap hangsúlyt abban az *Emigráció* című összeállításban, amelyet a Vitányi Iván szerkesztésében megjelenő Kultúra és Közösség című művelődéstudományi folyóirat legújabb (1991.3.) száma ad közre. Az összeállítást gondozó Király Nina elsősorban orosz, lengyel és magyar szerzőktől — a többi között Szolzsenyicintől, Konsztantyin Kuzminszkijtől, Czeslaw Milosztól, Jan Kott-tól, Borbándi Gyulától, Mócsi Ferenctől, Makkai Ádámától közöl írásokat, s teret ad a közép-európai belső emigráció egykori „teoretikusának”: Václav Havelnek is. Valamennyi írás tanulságos és érdekes módon elemzi az emigráció indítékait, politikai és szellemi környezetét, irodalmi lehetőségeit.

A kényszerű avagy önkéntes száműzetésnek vannak nagy ajándékai, mindenekelelt a szólás és a bírálat szabadsága, de vannak komoly veszélyei is. Mindenekelelt az, hogy az emigráns többnyire elveszíti azt az éltető közösséget — az írói alkotómunka számára szinte nélkülözhetetlen közeget —, amit az anyanyelvi környezet és a szülőföld jelent. Most, amikor a történelem mintegy megszüntette a „közép-európai emigráns” hagyományos státusát, érdemes felidézni Czesław Miłosz *Jegyzetek a száműzetésről* című vallomásának egy passzusát: „Tudta, hogy mi a feladata, és az emberek várták a szavát, de nem volt szabad beszélnie. Ott, ahol most él, szabadon beszélhet, de senki sem hallgatja szavait, sőt, mi több, már azt se tudja, hogy mit akart mondani.”

Pomogáts Béla

Ami van és ami nincs

Február óta számos klasszikus vígjáték van színházainkban műsoron. Síralsabbnál síralsabb produkciók. Példának okáért az Arizonában Feydeau *A női szabó*, a Vígben Goldoni *Két úr szolgálja* című komédiának álcázott gyászos előadása fut. Az erőltetett humor, illetve a humortalan erőltettség mintapéldái ezek, csupán arra teremtenek alkalmat, hogy a rájuk fecsérelt néhány óra alatt az ember azon gondolkodjék, vajon valóban kell-e a közönségnek olyan vígjáték, amely se nem víg, se nem játék.

Az események szomorú összjátéka folytán viszont nincs már a műsoron a Kamra *Hamletje*, amely jócskán vitatható, de vitathatóságában is tartalmas produkció volt. Nincs, nem volt és úgy néz ki, egyelőre nem is lesz műsoron egy másik *Hamlet* sem. Az, amelyet Cserhalmi György tervez hosszú évek óta megrendezni, és valamikor mostanság került volna színre a városligeti Globe színházban. Így hát, itt maradtunk *Hamlet* nélkül. A Kamrában megy helyette *A kínai*, Cserhalmi pedig a *Tóték* órnagyaként jeleskedik. Azért ez is valami.

Kállai Katalin

Múlt és Jövő

„Joma den itkajjan hadan keraja be-udnekhon. — Ma az Irásnak e szava a fületekben beteljesült.” Az ács fia így fordult földijeire, mikor Izaiás könyvének egy részletét (61,1) magyarázta előttük a zsinagógában, s a hallgatóknak ez a szentség botránya volt.

Azóta majdnem kétezer év telt el. Péter hite valóban kősziklának bizonyult, de vajon nem szomjazik-e, nem éhezik-e bennünk, akinek vére kiontatott, teste megtörtött értünk?

Megfeledezhet-e a folyó a forrásáról? Megfeledezhet-e a felhőkön átszűrődő fény a Napról? És vajon megfeledezhet-e Péter apjáról és minden óséről, akik megtanították arra a nyelvre, melyen egy nap a Fiú szólította halászni?

„Üdvösség a zsidók által.” Mert Izrael nélkül magunkat is csak töredékesen érthetjük, hisze Isten e népet rendelte a tudás őrzésére, s Dávid házából született a Megváltó is. Így aki lelkében keresztény, zsidó is egyben, s aki megaláz akár egyetlen zsidót (akár egyetlen embert), Jézust korbácsolja.

Beszélgessünk! A megszólításra tesz kísérletet a Múlt és Jövő (zsidó kulturális folyóirat) 1991./4. száma, több magas értékű köztük magyarul eddig hozzáférhetetlen tanulmánnyal, riporttal és szépirodalmi szöveggel, mert a szerzők bevallottan megszólíttatva érzik magukat Jézustól. Csak együtt találhatunk vissza a názareti zsinagógához.

Schein Gábor

Blaga Dimitrova: Időtöröttek

A költőnőt, aki idén január 2-án töltötte be hetvenedik életévét, nemrég hazájának egyik legmagasabb közjogi méltóságába emelte a bolgár nép. Az állampolgárok — az olvasók — akarata egyben szeretet is volt: a mély gondolkodású, vívódó író, a hiteles szavú ember iránti szeretet. Blaga Dimitrova (hogy nagyszerű esszéregényének címére utaljunk) *önmagához tett utazással* vezekelte le sematikus korszakának erőtlenebb vagy vakbuzgó verseit.

Most egy vékonyka, de annál nagyobb odaadással létrehozott fordításkötet révén elsősorban mint az *Akupunktúra* lírikusa mutatkozik meg előttünk: „A Mindenség könnye perzselt meg engem. / Fordulat ütött szíven, gyöke vonva: / inntől kezdve máshogy és újra, / egészen másképpen, nem, már nem így! / Ózoncsepp talált el tarkóm alatt, / lelte meg átható, pontos túvel / a nem tudom mimnek épp a közepét, / s újjávarázsolt csodálatosképp.”

A kegyelem és a szabad akarat találkozásának e látszólag profán megverselése, sőt az „akupunktúrás” költői módszer más művekben is vissza-visszatér. A *Kútbanéző* magyarítása például egy-két szavas sorok szúrásaival gyógyítja (vagy vérzi?) önmagát és olvasóját. Az *Érintés* is ennek a technikának a variációjával él; a háromsoros strófák a *sebesítés, vér, fáj, fájdalom* szavaira futnak ki. A *vágy* repetitív zenéje megint másik példa: ez is tele van a gondolat, a tépelődés, a bölcsélet apró, lendületes, agresszív attackjaival.

A könyvet a bolgár irodalom fáradhatatlan szálláscsinálója, Szondi György hozta tető alá, fordítótársai, Székely Magda és Turcsányi Péter segítségével. Az igényes tolmácsolások alapján kockáztatjuk meg, hogy még ez a majdnem ötven esztendő óta átfogó, de csak mintegy hatvan verset tartalmazó kötet is az ihlet, az alakító erő véletlen szélsőségeiről, hullámmászáról tanúskodik, a *Rizsszemek* aforizmáitól a vietnami élmények képszerű dokumentumán át a *Napraforgók* nagy kompozíciójáig. Íme, még egy „tűszúrás”: „Nem félek, nem, / hogy eltaposnak. / A letaposott fű / ösvénnyé áll.” (*Kráter Kiadó*)

Tarján Tamás

Örkény István: Tóték

A Halásznál rövidebb távollét után Franciaországból érkezett haza Funtek Frigyes, hogy nagy nemzeti groteszkünket a Nemzetiben rendezze meg. Örvendetes, hogy az új vezetés alatt álló Nemzeti meglehetősen hosszú várakozás és hervasztó bemutatók sora után végre egy jelentőségteljesen súlyos előadással tudott előállni. A

színművész Funtek érett rendezői elképzelése oly módon teszi érvényessé Örkény *Tóték*ját, hogy az előadás jelentőségét, annak hibái ellenére sem lehet elvitatni.

A háborúban harcoló fiuk órnagyát falusi házukban vendégül látó *Tóték* nagyon is valóságos figuráját a történelmi helyzet teszi mindenekelőtt groteszkké, a háború, mint a történelem eseményeinek legtragikusabban groteszk összesűrűsödése. A dráma Thália Színház-i nevezetes ősbemutatója óta a *Tóték*ból akkor született jelentős előadás, mikor a produkció nem a groteszk stíluselemeit erőltette, hanem a valóságos elemek ütköztetésével, a helyzetből öntörvényűen adódó groteszkséget hagyta érvényesülni. Funtek gondolt egy merészet és a groteszk legősibb és legtriviálisabb megnyilvánulását hívta segítségül, még végtelenebbé tette Örkény művét. Azáltal, hogy szereplőit *bohócgúny*ába bújtatja — a Tót házaspár és lánygyermekük, valamint a postás, a pap meg az orvos mint megannyi szerencsétlenkedő, szánalmas clown, az órnagy pedig hideg, szenttelen és kegyetlen fehérbohóc — nem kioltja, de fölerősíti azt a nagyon valóságos örkényi víziót, melyet az életen — a ráosztott szerep szerint szánalmasan vagy rátartó képpel — átbukdácsló emberiségről festett.

A Sinkovits Imre, Béres Ilona és Varga Mária formálta Tót család visszafogott harsánysága jól ellenpontozza Cserhalmi György órnagyának szenttelenségét. Sajnos, néha túl jól, és csak hajszálon múlik, hogy nem lesz belőle stílusterés. Mindenesetre Funtek jól érti a groteszket. Bizonyíték erre, hogy egy abnormális méretű dobozba helyezte az éjszakai dobozolásra kényszerített *Tóték* történetét, valamint az, hogy az előadás támogatására megnyerte a Dunapack Papír és Csomagolóanyag Rt.-t.

Kállai Katalin

Rákos Sándor: Csörte

Az „élni nem csak túlélni tanult” nemzedék, amelyet az üldözöttség, szenvedés, mellözöttség történetei az evilági tájéko-

zódásra kényszerítettek, élete összegzésekor kismemizetten néz szembe sorsával: a múlt már csak mulandó emlék, a jelen pedig a céltalanná vált élet kietlensége, az elvesztett után az el nem nyert éden fájdalmát sorolhatja. Az űzött-rontott ember hol fájdalmas, hol grammatikai-magatartásbeli ironiával reagál az evilági történelemre. Ha a régebbi versek alapján Határ Győző sorstársi empátiával ezt írhatta: „az egész nemzedék panasza tehát ez az élet-elsikkasztás, ez a föld-gyomráiglan-való alátaposás, mely Rákos Sándorban megleti szószólóját”, a mostani versekben józan-rationális fogalmazású, de lamentáló hangnemmél száll szembe a költő ezzel a sorssal: reménytelenül bár, mégis remélve valamilyen csodát. Tudatosan visszakeresi a témát: erősítőként verseibe idézi az elődköltők Istent-kereső textusait és az Evangélium sugalmait; a vesztés fájdalmával néz szembe a meghalás realitásával, de jelentkező metafizikumával is (számomra legérvényesebben a *Gyarmat, Helyett, Négy apokrif, Csörte, Elsüllyedt városok, Akkor és ott* címűekben). Tudatában filozófiailag felfedezi a mulandó testben és történetben időn kívülként érzékelt létezésformákat. *Füst Milán tárgyait* felidézve csak a „fojtott létezésünk lélekzet nélküli *másvilágát*” látatja, a bennünk és körülünk létező ürülő poklot, de a *Kis rést ha nyitnál* című vers „törvényt szegő” pillanatának elképzelésével, *akarásával* a csodát meg is formálja: ha gondolkozását követem, a vers a természeti törvény racionális tudomásulvétele, ha a poétikai megformáltságot tekintem, egy másik világ lehetősége formázódik. (*Szépirodalmi*)

Kabdebó Lóránt

Szent Jeromos Adamik Tamás fordításában

Nehéz az emberi léleknek nem szeretni: ez ennek a szép kötetnek a címe.
A szövegek válogatója és fordítója a latin irodalom egyetemi tanára. Zárótanul-

mányt is írt a kötethez. A kortörténeti helyzetkép magvas vázolása és Jeromos Pannónia-határvidéki szülőhelyének valószínűség szerinti azonosítása után összefoglalja az egyházatya fordulatlan életpályáját: remete-próbálkozás és római munkásság után Betlehemben kolostort alapít, és annak apátjaként hal meg 420-ban.

A kötet anyagának válogatása hű képet nyújt Jeromos életművének valamennyi irányáról. A műfordítás számos nyelvi titalalattal ékeskedik, hiszen Adamik mestere a magyar stílusnak is. A nyelvhasználatban éppen Jeromos latinsága a mintaképe. Legfeljebb a „rémisztő” szó ellen lehet kifogásunk, mert a rémítő és az ijesztő népszerű egybeolvasztásának nem lenne helye az egyébként előkelő fogalmazásban.

Tudnivaló, hogy Jeromos igen heves vitatkozó, de akkor is választékos, ha gombáskodik. Ilyenkor pamfletíróvá lesz, a római szatíra műfajának savával-borsával fűszerezve fogalmazásait. Érdekes azonban, hogy mennyire más a hangvétele, amikor nem eretnek tévedést ostoroz, hanem egykori barátjának, Rufinusnak jószándékú hamisításait leplezi le annak Órigenész-fordításában. A magyar fordító természetesen híven tükrözteti mindezt. Nem követi az egyes szövegek eddigi fordítóinak restelkedő kihagyásait sem. Mindig csorbítatlanul közli a teljes művet.

Dicséretet érdemel azzal is, hogy bemutatja Jeromost mint szépírókat. A szent egyházatya olykor versenyre kél a pogány regényirodalommal, és látszólag történetet elbeszélő írásában keresztény regényhősöket teremt. Adamik közli továbbá Órigenész két híres és az utókorra nagy hatást gyakorló jeromosi fordítását is. Ezekre utalva kötetzáró tanulmányában öt oldalt szán a bibliai Énekek Éneke magyarázatainak irodalomtörténeti áttekintésére.

A szép könyvet Baldung-Grien, id. Lucas Cranach és Dürer hét metszetének egészoldalas hasonmása díszíti, a borítót Mathias Grünewald egy festményének színes képe. (*Helikon*)

Medvigy Mihály